

ORCID ID 0000-0003-3108-502X
УДК 371.134:37.

Оксана Пришляк

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ І МУЛЬТИКУЛЬТУРНА ОСВІТА ЗА РУБЕЖЕМ ТА В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Наростання глобалізаційних процесів актуалізують проблему модернізації освіти у загальнопланетарному масштабі.

Це добре усвідомлюють у розвинутих країнах світу, наслідком чого постало розроблення загальнонаціональних освітніх програм і проектів: «Освіта Америки XXI століття», «Національний навчальний план» (Велика Британія), «Освіта двотисячного року» (ФРН), «Освіта майбутнього» (Франція), «Модель освіти XXI століття» (Японія).

У доповіді міжнародної комісії ЮНЕСКО, присвяченій проблемам розвитку освіти, визначено орієнтири переосмислення її стратегічного призначення в сучасних умовах. У сучасних умовах зазнає переосмислення цільове призначення освіти у контексті викликів загальнопланетарного масштабу; констатовано, що мета і призначення освіти полягає в гуманізації і стабілізації суспільних відносин. Цю ідею відображено в основних міжнародних документах, зокрема в Програмі дій «Порядок денний на XXI ст.» (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), Цілях сталого розвитку 2016–2030 (Нью-Йорк, 2015), Копенгагенській декларації про соціальний розвиток (1995 р.), Йоганнесбурзькій декларації зі сталого розвитку (2002 р.), та інших. У міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (стаття 7) сформульовано заклик до всіх народів світу вжити рішучих заходів щодо недопущення будь-яких форм дискримінації за національними та расовими ознаками [11]. Базуючись на здобутках філософії і культурології сучасна освіта покликана допомогти людині визначитись у житті, підготувати її до життя і професійної діяльності у сучасному полікультурному середовищі.

Власне тому у XXI ст. все більшого значення набуває осмислення суті мультикультуралізму та полікультурної складової освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми мультикультуралізму та полікультурної/мультикультурної освіти перебувають в полі зору як зарубіжних (Дж. Бенкс, Е.Кругли-Смольска, В. Кімлічка, К.Слітер, К.Грант, М.Гібсон так і вітчизняних (І. Бахов, І. Білецька, Я. Гулецька, О. Гуренко, Р. Кравець, О. Слоньовська, Л. Хомич, Л. Султанова, Т. Шахрай) та інших дослідників.

Мета статті. Полягає у висвітленні проблеми мультикультуралізму і мультикультурної освіти за рубежем та в Україні, визначення суті мультикультурної/полікультурної освіти

Виклад основного матеріалу. У розвинутих країнах питання освіти є предметом широкого суспільного обговорення із залученням не лише освітян і вчених, але й представників громадськості. Така увага до освітньої галузі, постійна її модернізація, впровадження інновацій сприяє забезпеченню цим країнам лідерських позицій в процесі світового розвитку.

Важливим напрямом удосконалення сучасної системи як загальної так і професійної освіти в сучасних умовах є її базування на засадах мультикультуралізму і полікультурної освіти.

Засновниками мультикультуралізму в освіті вважається американський дослідник Дж. Бенкс, який вперше розробив концепцію полікультурної /мультикультурної освіти (multicultural education). На думку Дж. Бенкса метою полікультурної освіти є сприяння у побудові відкритого суспільства, в якому будуть створені рівні можливості для всіх етносів щодо реалізації їх соціальних і культурних потреб [15, с.39-43].

У міжнародній енциклопедії освіти поняття «мультикультурна освіта» трактується як «педагогічний процес, в якому репрезентуються дві або більше культур, що відрізняються за мовною, етнічною, національною або расовою ознаками» [16, с.273].

У працях інших американських дослідників зустрічаємо різноманітні трактування чинників виникнення та суті мультикультуризму та полікультурної освіти. Так, К. Грант вважає, що розвитку мультикультуралізму як суспільно-культурного явища сприяли такі провідні чинники соціально-етнічного характеру як міжкультурний рух, міжгруповий рух, рух за рівний доступ до освіти для всіх етнічних груп та рух за громадянські права [18]. К. Слітер і П. Макларен класифікували полікультуралізм на: ліберальний, критичний полікультуралізм, консервативний і мультикультуралізм (полікультуралізм) опору [28, с.39-43].

Активний прихильник мультикультурної освіти Г.Бейкер стверджує, що в США полікультурна освіта з'явилася як необхідність цивілізованого врегулювання міжнаціональних і расових конфліктів у цій країні [15, с.76].

Дж. Бенкс основі аналізу історичного контексту становлення і розвитку полікультурної освіти у США виокремив такі провідні етапи цього процесу:

– перший: виникнення і становлення етнічного навчання, суть якого полягала у діяльності педагогів із залучення до освітніх програм комплексу знань про етнічні меншини та розробка теорії етнічного навчання;

– другий: етап боротьби за створення багатоетнічної освіти, реалізація якого передбачала створення для учнів і студентів етнічної меншості умов отримання рівноцінної освіти;

– третій етап вчений пов'язує із активізацією студентів - представників етнічних меншин у боротьбі за включення знань історичного і культурологічного характеру про свої етнічні групи у навчальні плани;

– четвертий є етапом оформлення полікультуралізму в чітку теорію [16, с.120].

Для України, як і для більшості країн, які працюють над упровадженням концепції полікультурної освіти певний науковий інтерес становлять принципи полікультурної освіти, розроблені Дж. Бенксом [16]. На думку дослідника, провідними принципами полікультурної освіти є:

– полікультурну освіту слід розглядати як процес;

– перш ніж розпочинати реалізацію полікультурної освіти, необхідно домогтись

усвідомлення учасниками цього процесу своєї етнічної ідентичності;

– полікультурний підхід до організації навчання має охоплювати всю його організацію;

– у кожному суспільстві має функціонувати свій варіант полікультурної освіти, що відображатиме його специфіку;

– реалізації мети і завдань полікультурної освіти має передувати спеціальна підготовка як вчителів, так і батьків;

– упровадження полікультурної освіти не має обмежуватися певними часовими рамками;

– ідея полікультурності має знаходити всебічне відображення у змісті навчальних програм [16, с.9-10].

Для усіх країн, які прагнуть упроваджувати концепцію полікультурної освіти у процес професійної підготовки майбутніх фахівців, значний інтерес представляють підходи до організації полікультурної професійної освіти у США, які окреслила і схарактеризувала американська дослідниця М.Гібсон [17]. Дослідницею окреслено такі п'ять основних підходів до організації цього процесу:

1. Виховання культурного різноманіття. Мета полікультурної освіти полягає у вирівнюванні освітніх можливостей для студентів з різних культурних осередків.

2. Виховання толерантного ставлення до інших культур, суть якого полягає у формуванні в студентів шанобливого ставлення до інших культур, толерантного ставлення до права студентів бути різними у своїх етнокультурних особливостях.

3. Виховання культурного плюралізму, мета якого полягає у збереженні і розвитку полікультурного плюралізму в суспільстві.

4. Міжкультурне виховання. На думку дослідниці мета полікультурності освіти полягає у формуванні міжкультурної компетентності.

5. Діяльність з полікультурного виховання [17].

Ми поділяємо наукову позицію дослідниці стосовно того, що власне такі підходи дозволяють розглядати освіту як процес передачі, отже й збереження, збагачення культурної інформації.

Значний науковий інтерес для науков-

ців і практиків організації полікультурної освіти є модель організації навчання полікультурної освіти, розроблена американським дослідником Е. Саїдом [25]. Згідно з цією моделлю процес навчання учнів чи професійної підготовки майбутніх фахівців має передбачати такі послідовні етапи:

- ознайомлення з міжкультурними функціями різних мов як засобом міжнаціонального спілкування;

- усвідомлення причин та способів культурно-історичної взаємодії представників різних етносів;

- актуалізація міжкультурних форм спілкування в культурно-мовних спільнотах;

- формування конкретних уявлень про різні мови і їхню роль в житті цих етносів;

- розвиток здатностей до компенсаторної багатомовності у випадку контактів із незнайомим мовним середовищем [25, с.84].

У США реалізація концепції полікультурної освіти реалізується на законодавчому рівні: Акт про білінгвальну освіту (Bilingual Education Act, 1968), Акт про освіту дітей з альтернативним розвитком (Education for All Handicapped Children's Act, 1975), Акт про освіту для бездомних дітей і молоді (McKinney Vento Homeless Assistance Act, 1987) та інші [14]. Про роль мультикультурної освіти у США свідчить той факт, що у 1990 році в цій країні була створена Національна Асоціація мультикультурної освіти (National Association for Multicultural Education – NAME). Проблема мультикультурності є постійним предметом досліджень і обговорень на форумах та конференціях.

Значний інтерес для осмислення ролі міжкультурної освіти для сталого розвитку суспільства і формування толерантного ставлення до біженців і мігрантів мають праці дослідників Канади (Е.Кругли-Смольска та В. Кімлічка), які вважають, що для розвитку полікультурної освіти в Канаді характерними є чотири періоди: період культурного підкріплення, період акцентування уваги на відносинах між різними етнічними групами, період антирасизму та період полікультурного громадянства [22].

Німецький дослідник Г. Томас вважає, що полікультурна освіта може бути ефективною лише тоді, коли для індивіда

характерним стає толерантне ставлення до людей з інших культур, прагнення зрозуміти їхню систему духовно-культурних цінностей, інтегрувати результати ознайомлення з ними у власну систему цінностей [29].

Вважаємо за доцільне зауважити, що відносно способів реалізації міжкультурної освіти у міжнародній практиці значного поширення набула наукова позиція фінського вченого Дж. Летонена, який стверджує, що для успішної соціальної і професійної взаємодії з представниками іншого етносу бажано знати його мову, історію країни, мати певний запас знань про її суспільство, культуру [23].

Зауважимо, у науковому обігу і практиці зарубіжних країн поряд із поняттями полікультурність, міжкультурність, полікультурна освіта набули поширення й інші поняття, зокрема «кросс-культурність».

Мультикультуралізм трактується як державна політика, яка означає, що «державні освітні й культурні органи мають визначати політику, конкретні заходи та ініціативи, які б надавали можливість різним культурам розвиватися поруч у межах однієї країни» (С. Драгоєвич) [26]. Німецький вчений С. Лухтенберг вживає термін «мультикультуралізм» у дослідженні процесів, які відбуваються в німецькій вищій освіті. На думку вченого мультикультурна освіта в даний час розглядається як поняття, що є тотожним поняттю «інтернаціональна освіта» [24, с.31]. «Кросс-культурність» стосується порівняння різних культур, розбіжності розуміються і визнаються і можуть призвести до індивідуальних змін, але не до колективних перетворень. У кросс-культурних суспільствах одна культура часто вважається «нормою», а всі інші культури порівнюються або контрастують з домінуючою культурою.

З'являються й інші терміни, такі як «поліетнічна освіта», «інтеркультурна освіта», «мультикультурна освіта», відповідно виникають терміни та «інтеркультуралізм», як характеристика суспільства де домінують відмінні, але разом з тим органічно поєднані культурні цінності, що відображають різні етнічні складові суспільства.

Шведський дослідник С. Сіренс в своїх працях використовує термін «інтеркультуралізм», «інтеркультурна освіта» [27, с.11-12].

Дослідник вважає, що базові цінності, які мають бути присутні в змісті інтеркультурної освіти, полягають у: формуванні інтересу до інших культур, повазі до їхніх цінностей, до прав і свобод людей різних національностей, розвитку бережливого ставлення до природи, виховання несприйняття расистських проявів.

Американська дослідниця Д. Хупс [19] розглядає інтеркультурну освіту як засіб інтеграції студентів в полікультурне суспільство. Інтеркультурна освіта, на думку дослідниці, має сприяти вирішенню таких завдань: самопізнанню і освоєнню особистістю культурних цінностей власного етносу та озброєнню студентів уміннями і навичками ведення діалогу з представниками інших етнокультурних груп, ознайомленню із особливостями і надбаннями їхньої культури.

В Україні, яка переживає складний період трансформації суспільства і системи суспільних відносин, науковцями і практиками приділяється увага теоретичному осмисленню і розробці технологій упровадження концепції полікультурної освіти.

На законодавчому рівні це відображено в основних державних документах, зокрема Стратегії сталого розвитку «Україна 2020» (2015 р.), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.), законах України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), які орієнтують діяльність освітніх інститутів суспільства на підготовку особистості до життя і діяльності у полікультурному середовищі.

Українські дослідники одноставні в тому, що розуміння суті мультикультуралізму розпочинається із усвідомлення різноманітності навколишнього світу та культурного й етнічного багатства світу загалом і рідної країни зокрема, що мультикультуралізм у сучасному його трактуванні доцільно розуміти не тільки як фіксацію і визнання в наявності у суспільстві соціокультурних відмінностей, а як концептуальну позицію в сфері філософії, етики й освіти, що має знаходити відображення у функціонуванні практично усіх інститутів суспільства.

Ми поділяємо наукову позицію українських дослідників (О.Гуренко[6], А.Колодій [9], Р.Кравець [10], О.Слоньовська [13] та ін.) стосовно того, що: полікультурність / мультикультурність в сучасних умовах

доцільно трактувати як принцип організації суспільства, який вимагає врахування наявності у ньому різноманітних ціннісних і духовних уподобань та пріоритетів, що відображають світосприйняття різних етнокультурних прошарків суспільства. Так, А.Колодій зазначає, що мультикультуралізм відображає новий підхід до культурно-освітньої політики, який підтримує і стимулює право людей різних національностей зберігати свої етнокультурні особливості, а державу зобов'язує їх захищати [9].

Увагу привертає і наукова позиція О.Слоньовської, що в широкому трактуванні суть полікультурної освіти доцільно розуміти як «нову методологію, яка прагне досягнути психологічні, антропологічні, соціальні, економічні, історичні, політичні й культурні показники для виокремлення та актуалізації взаємозв'язків з гуманітарними дисциплінами в процесі викладання кожного навчального предмету» [13, с.9-10].

І.Бесарабова вважає, що полікультурну освіту слід трактувати як особливий спосіб світосприйняття, концепцію свободи особистості від національної обмеженості, прагнення до рівності різних етносів; освітню реформу, яка покликана внести суттєві зміни в навчально-виховний процес, з тим, щоб він відповідав вимогам сучасного полікультурного суспільства [3, с. 97-99].

Н.Кірабаєв розглядає мультикультуралізм як «теорію, практику і політику неконфліктного співіснування в одному життєвому просторі багатьох різноманітних культурних груп. Він утверджує повагу до розбіжностей, але при цьому не відмовляється від пошуку універсальності» [8, с.159-160].

І.Білецька трактує полікультурність як «принцип функціонування та співіснування в певному соціумі різноманітних етнокультурних спільнот, з притаманним їм усвідомленням власної ідентичності, що забезпечує їх рівноправність, толерантність та органічність зв'язку з ширшою кроскультурною спільнотою, взаємозбагачення культур, а також наявність та визнання спільної загальнодержавної системи норм та цінностей ...» [4,с.15].

Українські дослідники Л.Султанова, Л.Хомич, Т.Шахрай [12] стверджують, що «основоположні ідеї теорії полікультурної освіти складають філософські, культурологічні, соціологічні та педагогічні положення,

сформульовані в межах теорії полікультурності, категоріальний апарат якої характеризується недостатньою розробленістю відповідних понять: «полікультурна», «мультикультурна», «багатокультурна», «транскультурна», «кроскультурна» освіта тощо» [12, с.105].

В. Болгаріна та І. Лоценова трактують поняття полікультурної освіти як такої, для якої ключовим поняттям є культура як загальнолюдське явище; це засіб допомоги особистості в подоланні шляху від засвоєння етнічної, національної культури до усвідомлення спільних інтересів народів у їхньому прагненні до миру, злагоди, прогресу через культурний розвиток» [5, с.2].

І. Бахов визначає «полікультурну освіту як процес цілеспрямованого, планомірного формування й розвитку світогляду, переконань і почуттів особистості, що ґрунтується на визнанні багатоманітності культур, збагачує її почуття, формує особливе ставлення до навколишнього світу і людей у ньому та супроводжується сприйманням й осмисленням життєво важливих парадигм буття [16], перетворенням зовнішніх культурних смислів у внутрішній морально-етичний світ» [2, с.43].

Вітчизняні науковці (Л. Султанова, Л. Хомич, Т. Шахрай) стверджують, що «... метою полікультурної освіти є етнічна та культурна ідентифікація особистості як психологічний процес ототожнення індивідом себе з іншою особою, етнічною групою, тобто осмислення унікальних характеристик своєї культури та їх впливу на ставлення до «іншого» [12, с.110].

На думку Р.Агадуліна основними завданнями полікультурної освіти є:

- поглиблене освоєння духовно-культурних здобутків українського народу як надійного фундаменту полікультурної освіти;

- інтенсивне ознайомлення молоді з культурними особливостями інших народів, формування толерантного ставлення до представників інших культур, їхніх звичаїв, традицій, вірувань;

- створення умов для культурно-духовного зближення молоді різних етнічних груп;

- виховання молоді в дусі полікультуралізму, толерантності, взаємоповаги; створення умов для діалогу культур в особі

молоді [1, с.24].

Аналізуючи сутність полікультурної освіти М. Демчак виділяє такі її функції: полікультурне навчання, полікультурне виховання, розвиток полікультурної свідомості і формування полікультурного світогляду [7, с.47].

У глобальному контексті перед освітою поставлені провідні завдання стабілізації і розвитку системи людських відносин і суспільства. Лише модернізована система професійної освіти спроможна суттєво вплинути на соціокультурне життя нації: підготувати висококваліфікованих фахівців у дусі толерантності і поваги до інших націй та етносів.

Полікультурна освіта спирається на ідеї органічного поєднання соціальних і культурологічних процесів, принцип розкриття важливості конструктивного діалогу представників різних етносів. Вона дозволяє сформувати особистість, яка визнає культурне розмаїття, спроможна до ефективних і конструктивних дій у багатоетнічному середовищі.

Аналіз досліджень вчених (І.Бахов [2], І.Білецька [4], О.Гуренко [6], Р.Кравець [10], М. Демчак [7] та ін.) дозволяє сформулювати такі провідні принципи функціонування мультикультурної / полікультурної освіти:

- принцип гуманізму (сприяє вихованню високоморальної особистості з гуманістичною установкою);

- принцип діалогу культур як засіб їхнього зближення;

- принцип культурологічного підходу (дозволяє сформувати полікультурний світогляд);

- принцип пріоритетності в навчанні етичних і моральних цінностей знань.

На думку дослідників полікультурна освіта в сучасних умовах покликана: органічно поєднувати виховання національної самосвідомості, патріотизму із почуттям пошани до інших культур; сприяти вирішенню завдань формування глибоко освіченої особистості, яка оволоділа культурним багатством нації, спроможною до адаптації в інших полікультурних середовищах; створити для національних меншин максимально сприятливі умови для якісної освіти; забезпечити формування позитивних ціннісних орієнтацій у світлі

ознайомлення із досягненнями світової культури; сприяти формуванню культурної ідентичності, любові до національних культурних цінностей; забезпечити в процесі викладання гуманітарних дисциплін поєднання національних і різнокультурних компонентів; сприяти формуванню світогляду, органічними елементами якого є культурні цінності та культурні особливості різних націй.

Висновки. Цінність різноманітності культур вимагає особливої уваги щодо їх збереження і подальшого розвитку. Сполучною ланкою може бути певний культурний ареал, тобто міжкультурне поле для діалогу, контактів, обміну поглядами, порівняння культурних цінностей. Це дозволить більш ефективно долати культурні розбіжності, виявляти шляхи формування особистості, спроможної толерантно сприймати культурні цінності інших народів та органічно інтегруватися в будь-який культурний простір, не відмовляючись при цьому від власних, національних культурних цінностей.

Базуючись на вищезазначеному можна стверджувати, що мультикультуралізм в сучасному світі набуває обрисів провідної концепції єднання світових культур, пошуку об'єднувачих складових та способів їх реалізації.

Для України, яка прагне влитися в європейський освітній і економічний простір, важливо творчо запозичати прогресивні ідеї зарубіжного досвіду щодо перебудови й модернізації системи освіти у контексті сучасних викликів. Все більше число не лише науковців, але й освітян, державних діячів починають розуміти важливість упровадження ідей мультикультуралізму і полікультурної освіти, пріоритетними завданнями яких є формування людини у дусі загальноцивілізаційних цінностей, готовності і здатності жити і здійснювати професійну діяльність у полікультурному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агадуллін Р. Р. Полікультурна освіта методолого-теоретичний аспект / Р. Р. Агадуллін // Педагогіка і психологія. – 2004. - №3. – С.18-29.
2. Бахов І.С. Тенденції розвитку полікультурної освіти у професійній підготовці фахівців Канади і США:

монографія / Іван Степанович Бахов. – К.: Центр учбової літератури, 2018. – 420 с.

3. Бессарабова И. С. Современное состояние и тенденции развития поликультурного образования в США : дисс. д-ра пед. наук : 13.00.01 / Бессарабова Инна Станиславовна. – Волгоград, 2009. – 492 с.

4. Білецька І.О. Двомовна освіта у середніх навчальних закладах США історія становлення /І.О.Білецька // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені В.Винниченка. – 2012. – Вип. 104 (2). – С.14-18.

5. Болгарина В. Культура і полікультурна освіта / В. Болгарина, І. Лощенова // Шлях освіти. – 2002. - №1. – С.2-6.)

6. Гуренко О.І. Полікультурна освіта майбутніх соціальних педагогів: теоретико-методичний аспект: монографія / Ольга Іванівна Гуренко. – Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2014. – 588 с.

7. Демчак М.М. Ідеї полікультурності педагогів доби просвітництва у практиці підготовки сучасного вчителя / М. М. Демчак // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2014.- Вип. 30 – С. 47-49.

8. Кирабаев Н.С. Культурная идентичность, плюрализм и глобализация в современном философском дискурсе // Культурная идентичность и глобализация. Доклады и выступления. 5-й международный философский симпозиум . «Диалог цивилизаций Восток-Запад». – М.: Изд-во РУДН, 2002 – С. 155-167

9. Колодій А. Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України / А. Колодій // Агора. Випуск 6: Україна і США: взаємодія в галузі економіки, культури і науки. — 2008, С.5-14. – [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://political-studies.com/?p=578>.)

10. Кравець Р.А. Теоретичні і методичні основи полікультурної освіти майбутніх фахівців аграрної галузі дис. ...д-ра. пед наук 13.00.04 / Р.А.Кравець. – Хмельницький, 2018. – 577 с.

11. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації: Прийнято ООН від 12.12.1965; ратифіковано Президією ВР УРСР 21.01.1969 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU66K01U.html

12. Полікультурна освіта в контексті загальнокультурного розвитку особистості

педагога: монографія / Л.О.Хомич, Л.Ю.Султанова, Т.О.Шахрай . – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – 212 с.

13. Слоньовська О.Б. Полікультурна освіта майбутніх учителів гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах Канади: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Слоньовська Оксана Богданівна. – Житомир, 2011. – 256с.

14. Alba R.D. Ethic Identity. – New Haven CT: University Press, 2000. – 345 p.

15. Baker G. Multicultural Imperatives for Curriculum Development of Teacher Education / G. Baker // Journal of Research Anddevelopment in Education/ - 1977. - №11(1). – P.70-83.)

16. Banks J.A. Teaching ethnic studies: Concepts and strategies / J.F/Banks/ Washington, DC: National Council for the Social Studies, 1973. – 232 p.

17. Gibson Margaret. Approaches to multicultural education i the United States: some concepts and assumptions // Anthropology and Education Quarterly – Vol. 15. – No. 1, Special Anniversary Issue: Highlights from the past, 1984. – P.94 – 120.

18. Grant C.A. The Evolution of multicultural Education in the United States: A Journey for human Rights & social Justice [Electronic resource] / C.A. Grant/ - URL: http://www.iaie.org/download/turin_paper_grant.pdf. – назва з титулу екрану)

19. Hoopes D.S. Intercultural Communication Concepts and the Psychology of Intercultural Experience / in D.S.Hoopes // Multicultural Education : A. Cross-cultural Training Approach. - Chicago, IL: Intercultural Network Inc., 1979. – 472 p.

20. International Dictionary of Education. Vol.7. – Oxford, 1994. – 3963 p.

21. King C. Religion, Culture and Society : Student Handbook, 2012/2013 / Dr. Carolyn King. 39 p.

22.Kymlicka W. Multicultural Citizenship : A Liberal Theory of Minority Rights / W. Kymlicka. – Oxford: crarendon Press, 1995/ - 280 p.

23. Lehtonen Jaako. Globalization, National Cultures, and the Paradox of Intercultural Competence. – Available from: <http://viesti.jyu.fi/laitos/Lehtonen/globalization.html>. – Retrieved: 02.12.2003.)

24.Luchtenberg S. Multicultural Education: Challenges and Responses / Sigrid Luchtenberg // JSSE/ - 2005/ - Vol. 4. – No 1. – PP. 31-55

25.Said E.W. Culture Imperialism / E.W.Said. – London: Vintage Books, 1993. – 260 p.)

26.Sanjin Dragojevic. "Culture of Peace and Management of Cultural Diversity: Conceptual Clarifications, in: CULTURELINK / Sanjin Dragojevic. –1999. – № 29. – Vol. 10. – P. 131–137.

27. Sierens S. Steunpunt Intercultureel Onderwijs / Sven Sierens // Universiteit Gent/ 2000 – 50 p.)

28. Sleeter C. Multicultural Education Critical Pedagogy and the Politics of Difference / Sleeter C., McLaren P. – Albany : SUNY Press, 1995. – 465 p.

29. Thomas H. Interkulturelles Lernen im Shculeraustausch. – Saarbrucken u. Fort Lauderdale, 1988. - P.66

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Ahadullin R. R. Polikul'turna osvita metodoloho-teoretychnyy aspekt / R. R.Ahadullin // Pedahohika i psikhohiia. – 2004. - №3. – S.18-29.

2. Bakhov I.S. Tendentsiyi rozvytku polikul'turnoyi osvity u profesiyniy pidhotovtsi fakhivtsiv Kanady i SSHA: monohrafiya / Ivan Stepanovych Bakhov. – K.: Tsentр uchbovoyi literatury, 2018. – 420 s.

3. Bessarabova Y. S. Sovremennoe sostoyanye y tendentsyy razvytyya polykul'turnoho obrazovanyya v SSHA : dyss. d-ra ped. nauk : 13.00.01 / Bessarabova Ynna Stanyslavovna. – Volhohrad, 2009. – 492 s.

4. Bilets'ka I.O. Dvomovna osvita u serednikh navchal'nykh zakladakh SSHA istoriya stanovlennya /I.O.Bilets'ka // Naukovi zapysky Kirovohrads'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni V.Vynnychenka. – 2012. – Vyp. 104 (2). – S.14-18.

5. Bolharyna V. Kul'tura i polikul'turna osvita / V. Bolharina, I. Loshchenova // Shlyakh osvity. – 2002. - №1. – S.2-6.)

6. Hurenko O. I. Polikul'turna osvita maybutnikh sotsial'nykh pedahohiv: teoretyko-metodychnyy aspekt: monohrafiya / Ol'ha Ivanivna Hurenko. – Berdyans'k: Vydavets' Tkachuk O.V., 2014. – 588 s.

7. Demchak M. M. Ideyi polikul'turnosti pedahohiv doby prosvitnytstva u praktytsi pidhotovky suchasnoho vchytelya / M. M.Demchak // Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. – 2014.- Vyp. 30 – S. 47-49.

8. Kyrabaev N.S. Kul'turnaya ydentychnost', plyuralyzm y hlobalyzatsyya v sovremennom fylosofskom dyskurse // Kul'turnaya ydentychnost' y hlobalyzatsyya. Doklady y

vystuplenyya. 5-y mezhdunarodnyy fylosofskyy sympozyum . «Dyaloh tsyvylyzatsyy Vostok-Zapad». – M.: Yzd-vo RUDN, 2002 – S. 155-167

9. Kolodiy A. Amerykans'ka doktryna mul'tykul'turalizmu i etnonatsional'nyy rozvytok Ukrayiny / A.Kolodiy // *Ahora*. Vypusk 6: Ukrayina i SSHA: vzayemodiya v haluzi ekonomiky, kul'tury i nauky. – 2008, S. 5-14. – [Elektronnyy resurs] : Rezhym dostupu : [http:// political-studies.com/?p=578](http://political-studies.com/?p=578).)

10. Kravets' R.A. Teoretychni i metodychni osnovy polikul'turnoyi osvity maybutnikh fakhivtsiv ahrarnoyi haluzi dys. d-ra. ped nauk 13.00.04 / R.A.Kravets'. – Khmel'nyts'kyy, 2018. – 577 s.

11. Mizhnarodna konventsia pro likvidatsiyu vsikh form rasovoyi dyskryminatsiyi: Pryynyato OON vid 12.12.1965; ratyfikovano Prezydiyeyu VR URSR 21.01.1969 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: [http:// search.ligazakon.ua/I_doc2.nsf/link1/MU66K01U.html](http://search.ligazakon.ua/I_doc2.nsf/link1/MU66K01U.html)

12. Polikul'turna osvita v konteksti zahal'nokul'turnoho rozvytku osobystosti pedahoha: monohrafiya / L.O.Khomych, L.YU.Sultanova, T.O.Shakhray . – Kirovohrad: Imeks-LTD, 2014. – 212 s.

13. Slon'ovs'ka O.B. Polikul'turna osvita maybutnikh uchyteliv humanitarnykh dystsyplin u vyshchykh navchal'nykh zakladakh Kanady: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / Slon'ovs'ka Oksana Bohdanivna. – Zhytomyr, 2011. – 256s.

14. Alba R.D. Ethic Identity. – New Haven CT: University Press, 2000. – 345 p.

15. Baker G. Multicultural Imperatives for Curriculum Development of Teacher Education / G. Baker // *Jornal of Research Anddevelopment in Education/* - 1977. - №11(1). – P.70-83.)

16. Banks J.A. Teaching ethnic studies: Concepts and strategies / J.F/Banks/ Washington, DC: National Council for the Social Studies, 1973. – 232 p.

17. Gibson Margaret. Approaches to multicultural education i the United States: some concepts and assumptions // *Anthropology and Education Quarterly* -

Vol. 15. – No. 1, Special Anniversary Issue: Highlights from the past, 1984. – P.94 – 120.

18. Grant C.A. The Evolution of multicultural Education in the United States: A Journey for human Rights & social Justice [Electronic resource] / C.A. Grant/ - URL: [http:// www.iaie.org/download/turin_paper_grant.pdf](http://www.iaie.org/download/turin_paper_grant.pdf). – назва з титулу екрану)

19. Hoopes D.S. Intercultural Communication Concepts and the Psychology of Intercultural Experience / in D.S.Hoopes // *Multicultural Education : A. Cross-cultural Training Approach*. - Chicago, IL: Intercultural Network Inc., 1979. – 472 p.

20. International Dictionary of Education. Vol.7. – Oxford, 1994. – 3963 p.

21. King C. Religion, Culture and Society : Student Handbook, 2012/2013 / Dr. Carolyn King. 39 p.

22. Kymlicka W. Multicultural Citizenship : A Liberal Theory of Minority Rights / W. Kymlicka. – Oxford: crarendon Press, 1995/ - 280 p.

23. Lehtonen Jaako. Globalization, National Cultures, and the Paradox of Intercultural Competence. – Available from: [http:// viesti, Jyu. fi / laitos / Lehtonen / globalization. Html](http://viesti.jyu.fi/laitos/Lehtonen/globalization.html). – Retrieved: 02.12.2003.)

24. Luchtenberg S. Multicultural Education: Challenges and Responses / Sigrid Luchtenberg // *JSSE/* - 2005/ - Vol. 4. – No 1. – PP. 31-55

25. Said E.W. Culture Imperialism / E.W.Said. – London: Vintage Books, 1993. – 260 p.)

26. Sanjin Dragojevic. "Culture of Peace and Management of Cultural Diversity: Conceptual Clarifications", in: *CULTURELINK / Sanjin Dragojevic*. -1999. – № 29. – Vol. 10. – P. 131-137.

27. Sierens S. Steunpunt Intercultureel Onderwijs / Sven Sierens // *Universiteit Gent/* 2000 – 50 p.)

28. Sleeter C. Multicultural Education Critical Pedagogy and the Politics of Difference / Sleeter C., McLaren P. – Albany : SUNY Press, 1995. – 465 p.

29. Thomas H. Interkulturelles Lernen im Shculeraustausch. – Saarbrucken u. Fort Lauderdale, 1988. - P.66